

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Každodennost v životě středověkého člověka

Vypracovala: Nikol Ingrová

Bakalářské studium, prezenční, 3. ročník

Obor: SV-Z Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání a geografie

Rok odevzdání: 2021

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Pavel Krákora, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně pod vedením pana
Mgr. Pavla Krákory, PhD. s použitím uvedené literatury.

V Olomouci, dne

.....

Nikol Ingrová

Poděkování

Tímto děkuji vedoucímu své bakalářské práce, panu Mgr. Pavlu Krákorovi, PhD., za věnovaný čas, úsilí a rady.

Bibliografická identifikace

Autor	Nikol Ingrová
Název práce	Každodennost v životě středověkého člověka
Typ práce	bakalářská
Pracoviště	Katedra společenských věd
Vedoucí práce	Mgr. Pavel Krákora, PhD.
Rok obhajoby práce	2021
Abstrakt	Práce se zabývá každodenností středověkých lidí ve 14. až 16. století na Moravě, stručnou historií, vybranými památkami, životem na hradech, ve městech a na vesnicích. Zabývá se stravou, odíváním a zvyky těchto lidí.
Klíčová slova	každodennost, středověk, 14. až 16. století, pozdní středověk, raný novověk
Počet stran	54
Počet příloh	0
Jazyk	český

Bibliographical identification

Author	Nikol Ingrová
Title	Everyday life of a medieval human
Type of thesis	bachelor
Department	Department of Social Studies
Supervisor	Mgr. Pavel Krákora, PhD.
The year of presentation	2021
Abstract	The work describes the everyday life of medieval people in the 14th to 16th century in Moravia. We can find a brief history, selected monuments, life in castles, towns and villages in this work. Furthermore, we find in it the diet, clothing and habits of these people.
Keywords	everyday life, medieval, 14th to 16th centuries, late medieval period, early moder period
Number of pages	54
Numer of appendices	0
Language	czech

OBSAH

Úvod	7
1. Vymezení doby a historie českých zemí, zejm. Moravského markrabství . . .	8
2. Středověká naleziště a stavby na Střední Moravě	22
2.1 Archeologická naleziště	22
2.2 Středověké stavby	24
2.2.1 Olomouc	24
2.2.2 Přerov	26
2.2.3 Prostějov	26
2.2.4 Kroměříž	27
3. Život na hradě	29
3.1 Stavba hradu	29
3.2 Práce na hradě	31
4. Život ve městě	32
4.1 Stavba města	32
4.2 Práce ve městě	35
5. Život na venkově	37
5.1 Stavba vesnice	37
5.2 Práce na vesnici	39

6. Další důležité záležitosti každodennosti	41
6.1 Hygiena a jiné intimní záležitosti života	41
6.2 Strava	42
6.3 Odívání	45
6.4 Zvyky a tradice	47
7. Využití tématu v kurikulu dějepisu a občanské výchovy	49
Závěr	51
Zdroje	52

ÚVOD

Předložená bakalářská práce „Každodennost v životě středověkého člověka“ popisuje způsob života lidí v pozdním středověku a raném novověku, a to ve 14. až 16. století, zejména na území dnešní Moravy. Cílem je podat stručný výčet skutečností o běžně vykonávaných činnostech zaopatřujících živobytí, o stravě, životním prostředí, tradicích apod. Dané téma je zařazeno v RVP ZŠ, součástí práce je proto také zamýšlení se nad aplikací do základního školního učiva.

K problematice je sepsána řada odborných materiálů; zabývá se jím např. Josef Petráň v knihách Dějiny hmotné kultury I a II a nebo série knih Život ve staletích od Vlastimila Vondrušky. Bakalářská práce pomocí těchto i dalších zdrojů utváří stručný výběr použitelný k přípravám na výuku občanské výchovy a dějepisu.

Práce je členěna na sedm kapitol. První kapitola je věnována vymezení sledované doby a stručnému vypsání stěžejních událostí historie českých zemí. Pro lepší orientaci v historii v kontextu uvádíme české krále. V druhé kapitole práce je uveden stručný soupis míst, kde lze vidět pozůstatky staveb vybudovaných mezi 14. až 16. stoletím. Následně jsou sepsány stavby, které stále stojí a můžeme je vidět ve vybraných městech regionu Střední Moravy, v Olomouci, Prostějově, Přerově a Kroměříži. Ve třetí, čtvrté a páté kapitole práce je odděleně popsána stavba a skladba hradu, města a vesnice; a také lidská práce a profese. Šestá kapitola přibližuje další úkony běžného života, např. stravu, způsob oblékání apod. V poslední kapitole je uvedena aplikace tématu do výuky výchovy k občanství a dějepisu na druhém stupni základní školy.

1. VYMEZENÍ SLEDOVANÉ DOBY A HISTORIE ČESKÝCH ZEMÍ, ZEJMÉNA MORAVSKÉHO MARKRABSTVÍ

Středověk bylo dlouhé období. Jeho začátek se obvykle datuje pádem Západořímské říše v roce 476 n. l., někteří jeho začátek datují rokem 330 n. l., kdy byla založena Konstantinopol, ale i jinými roky a událostmi. Důležité je, že přechod z jednoho období do druhého se nikdy neděje ze dne na den, z roku na rok, ale postupně, kdy se lidem mění svět, přicházejí nové věci a zvyky a společnost se přetváří nějakým směrem. Jako konec středověku se označuje rok 1492, kdy byla objevena Amerika, někdo opět udává jiné roky a události, které byly zlomové a středověká společnost přecházela do novověké. Pro české země se udává rok 1526, kdy končí vláda Jagellonců a začíná vláda Habsburků. Nutno říci, že pokud se ve světě udála nějaká změna, nový trend, trvalo, než se rozšířila po světě a doputovala až třeba do českých zemí, jako to bylo například s renesancí a dalšími záležitostmi, které byly někde již moderní, v plném proudu a u nás teprve začínaly.

Naším zvoleným obdobím je 14. až 16. století. Období 14. století se řadí do vrcholného středověku, 15. a 16. století do pozdního středověk, kdy v 16. století přechází do novověku. Vybraným územím je Morava, kde mezi lety 1182–1918 existoval útvar Moravské markrabství, u kterého se v průběhu časů měnila míra samostatnosti a práv.

Na počátku 14. století vládl českým zemím ještě rod Přemyslovců. Českým králem a také moravským markrabětem byl mezi lety 1283 a 1305 Václav II. Po něm ho na krátkou chvíli ve funkci českého krále a moravského markraběte vystřídal jeho syn Václav III., který byl 4. srpna 1306 v Olomouci zavražděn ve věku šestnácti let. Touto událostí skončila vláda Přemyslovců. Nastalo období hledání dalšího panovníka. Nejdříve byl během jednání v Praze zvolen Jindřich Korutanský, ovšem vzápětí se přihnal do českých zemí Albrecht Habsburský a byl zvolen jeho syn Ru-

dolf Habsburský. Někteří páni ale vládu Rudolfa neuznávali. Brzy v roce 1307 zemřel a nastal opět prostor pro vládu Jindřicha Korutanského, ale bez většího úspěchu. Čechy ho neposlouchaly, Morava také ne a navíc se Moravané přikláněli k vládě Fridricha Sličného, bratra Rudolfa Habsburského. Na Fridrichově straně byl olomoucký biskup Jan VI. z Valdštejna pravděpodobně společně s většinou moravských pánů. Fridrich chtěl získat i českou korunu, ale smrtí jeho otce Albrechta jeho vliv byl oslaben, někteří moravští páni přešli na stranu Jindřicha Korutanského a v roce 1308 nakonec ve Znojmě došlo k dohodě mezi Jindřichem a Fridrichem, Fridrich se vzdal Moravy, Jindřich mu za to slíbil značný obnos stříbra, zastavil mu některá města a majetky v českých zemích a touto dohodou konečně skončily boje. Avšak klid netrval dlouho. Situaci zkomplikoval Jindřich VII. (císař Svaté říše římské), který v roce 1309 uzavřel dohodu s Habsburky a za jejich podporu jim zastavil Moravu, protože vládu Jindřicha Korutanského neuznával. Proti Jindřichovi se zvyšoval v zemi odpor a na Moravě začalo převládat bezvládí. Nakonec se do Čech vydal Jan Lucemburský, který se oženil s Eliškou Přemyslovnou a na začátku roku 1311 byl korunován českým králem, moravským markrabětem se stal o pár měsíců později, protože se nejdříve museli Habsburkové vzdát Moravy, kterou jim zastavil císař. Tímto začala vláda Lucemburků až do roku 1437. Krátce po korunovaci vyrazil Jan na Moravu, i do Olomouce, kde se nesetkal s žádnou nelibostí. V roce 1311 také vydal Moravě privilegium, že všechna práva šlechty a duchovních ponechává, také bude vybírat berni jen pokud se bude ženit, v případě svatby potomka či při korunovaci, úřad spojený s příjmy bude mít v rukou jen Moravan a majetek šlechtice může zdědit jeho potomek, sourozenec či potomek sourozence až do čtvrtého kolene. Moravané zase mají povinnost v případě potřeby vojensky podpořit Čechy. Ze začátku jeho vlády, asi do roku 1318, klid na Moravě nevydržel nikdy dlouho. Nejdříve se začali bouřit moravští páni z důvodu nespokojenosti v některých ohledech. Na králově straně tehdy stála skupina, v níž byl mimo jiné i olomoucký biskup, v té době Petr Angelův, a také královská města. Také se v roce 1314 na Moravu snažila pronikat vojska Matouše Čáka Trenčanského z Uher, která se Janovi podařila zahnat zpět. Následně se opět vzedmula domácí opozice, kterou později vedl moravský zeman Jan z Valtenberka. Nakonec se mu s nimi podařilo v roce 1318 dohodnout a situace

se uklidnila.¹

V dalších letech byl Jan Lucemburský, král cizinec, převážně v cizině a jeho země strádala také díky jeho nepřítomnosti. Za Jana do roku 1329 řídil Moravu moravský hejtmán Jindřich z Lipé, po jeho smrti se ve funkci vystřídali páni Jan z Boskovic, Jan z Lipé a Jan z Vartenburka než došlo v roce 1333 ke změně, kdy se do českých zemí vrátil syn Jana Lucemburského Karel (známý jako Karel IV.) a udělil mu titul moravského markraběte. Stal se u lidí váženým svým vystupováním. Také ho podpořilo to, že se nově olomouckým biskupem stal jeho nevlastní strýc Jan Volek. V roce 1346 se Karel stal českým králem až do roku 1378, moravským markrabětem se měl stát jeho bratr Jan Jindřich, ale k tomu došlo později v roce 1349, do té doby jím byl stále Karel. V roce 1348 Karel vydal listinu významnou pro Moravu, protože jejím obsahem bylo vymezení postavení Moravy, které do této doby zatím vymezeno nikdy řádně nebylo. Morava v ní byla rozdělena na tři části– biskupství olomoucké, markrabství moravské a vévodství opavské, z toho olomoucký biskup a opavský vévoda nepodléhají pod moravského markraběte, ale přímo pod českého krále. Avšak berní na území biskupství olomouckého i nadále měl vybírat moravský markrabě. Dále v ní stálo, že Morava je lénem českého krále, nikoli Svaté říše římské. Další důležitou událostí v témže roce bylo založení zemských desek v Olomouci a v Brně, do kterých byly zapisovány změny vlastníků alodních nemovitostí. O rok později předal Moravu Janu Jindřichovi a učinil z něj moravského markraběte se sídlem v Brně.²

Jan Jindřich to neměl úplně jednoduché co se týče manželství. Měl celkem pět manželek, u většiny z nich byl problém ten, že s ní byl nějakým způsobem příbuzný, a tak musel žádat dispens od papeže a někdy o něj nezvládl požádat zavčasu a vznikaly mu problémy. Také byl dokonce rozvedený. Nakonec měl celkem šest legitimních dětí s druhou manželkou Markétou Opavskou. Se svým bratrem Karlem IV. měl dobrý vztah, spolupracovali a v případě Karlovi nepřítomnosti ho Jan zastupoval na českém trůnu a také se účastnil spousty důležitých jednání a některá

¹ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 12–25.

² Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 26–35, 52–56.

významná příměří se dokonce udála přímo na Moravě. Například v Uherské Hradišti se v roce 1363 sešel Karel IV. s Janem Jindřichem, Rudolfem IV. Habsburským a Ludvíkem Uherským, kde mezi sebou dohodli příměří a o dva roky později v Brně byly dohodnuty dědické smlouvy (v případě vymření rodu bez nástupců) a mírové smlouvy mezi rody Habsburků a Lucemburků.³

Během 14. století bylo běžné, že se někteří šlechticové bouřili či kradli jiné majetky. Toto také zřejmě vedlo na přelomu let 1356–1357 k válce mezi Moravou a Rakouskem, díky lapkovství rakouských šlechticů na moravském území. Na odpověď Jan Jindřich vytáhla s vojskem na Rakousko a konflikt byl nakonec úspěšně ukončen dohodou. Za vlády Karla a Jana Morava nezažila vpády cizích vojsk, kromě již zmíněného pohraničí s Rakouskem. I když se schylovalo k něčemu závažnějším, Karel společně s Janem toto riziko dokázali odvrátit až do roku 1371, kdy chtěl Karel získat Braniborsko, které uzavřelo spojení s Ludvíkem Velikým, uherským králem. Uherský král Braniborsku napomáhal tak, že se svým vojskem vtrhl na Moravu a začal pustošit pohraniční oblasti. Nelze říci, jak velkou škodu tehdy uherské vojsko napáchalo. Během této doby na Moravě nezasedaly zemské soudy v Olomouci ani Brně, které nezasedaly téměř vždy, když se v zemi dělo něco závažného.⁴

Jan Jindřich zemřel v roce 1375 v Brně a dle testamentu, který sepsal, měl Moravu převzít syn Jošt, dalším dvěma synům odkázal majetky. Jan se o Moravu nestaral vůbec špatně, měl respekt u obyvatel a šlechticů, budoval hrady, staré hrady přestavoval, vybudoval dva kláštery a snažil se zvětšovat markraběcí majetky (o města, městečka i vesnice), i přesto jeho příjmy převyšovaly výdaje a s penězi neměl žádný problém, avšak města někdy finančně trpěla odvody. I Karlovi půjčil úctyhodnou částku peněz. Majetky často uděloval lénem. Během jeho vlády se také prohnala Moravou černá smrt, neboli mor. V roce 1349 byla zasažena města Brno, Znojmo a další menší města i vesnice, ve kterých nemoc napáchala značné škody na životech, další v letech 1356 a 1372.⁵

³ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 167–171.

⁴ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 173–175.

⁵ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 179, 180, 186, 197, 200.

V roce 1375 se tedy novým moravským markrabětem stal Jošt. Ačkoli moravskými markrabaty se stali i jeho dva bratři, Prokop a Jan Soběslav, kteří ovšem byli podřízeni Joštovi a museli mu slíbit věrnost. Mezi bratry docházelo ke sporům ohledně majetku, protože Jošt toho dostal nejvíce. Během prvních let měl územní úspěch Jošt takový, že získal do zástavy Kladsko, protože Karel IV. s Václavem nebyli schopni splatit dluh, který měli ještě vůči Janu Jindřichovi. Později v roce 1378 umírá Karel IV. a na trůn usedá jeho syn Václav IV.⁶

V roce 1379 vedl Jošt spor s olomouckým biskupem Janem ze Středy, který nastoupil po Janu Očkovi z Vlašimi v roce 1364, a kapitulou. Kanovníci odmítali platit berni, a tak na ně uvalil světskou klatbu a byli vyhnáni z města za pomoci městské rady. Tato záležitost se dostala až k samotnému papeži a v roce 1380 byla vydána klatba nad Joštem a městskou radou v Olomouci. Na území Moravy byl vyhlášen interdikt. Nakonec celou záležitost vyřešil pražský arcibiskup Jan z Jenštejna, klatbu i interdikt zrušili a situace byla urovnána. Spor s olomouckým biskupem i nadále trval a situace se tak vyhrotila, že na příkaz Jošta byla zapálena olomoucká katedrála, kdy hořel i biskupský dům, který stál hned vedle katedrály. O rok později se nakonec mezi sebou dohodli, dokonce vytvořili až spojení, protože olomoucký biskup zemřel a olomoucká kapitula chtěla za biskupa Jana Soběslava, což se nelíbilo českému králi, a tak se zasadil o to, aby papež Urban VI. zvolil někoho jiného, tím byl Petr Jelito.⁷

V roce 1381 nastala válka mezi Joštem a Prokopem, o tom však není mnoho informací. Spor byl opět kvůli majetkům a napáchal na Moravě škody. Po tomto konfliktu Jošt s Prokopem spolupracovali a jejich vliv stoupal.⁸

V roce 1387 zemřel biskup Petr Jelito a o toto místo začal usilovat Jan Soběslav, avšak místo nezískal a biskupem se stal Mikuláš z Riesenburgu. Jan Soběslav se stal aquilejským patriarchou v severovýchodní Itálii, zde vládl od roku 1387 až do roku 1394, kdy zemřel. Rok 1387 byl významný také v tom, že Jošt nařídil zachovávat

⁶ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 215, 220.

⁷ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 221–223.

⁸ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 223.

mír v zemi, což je taková první zmínka landfrýdu na Moravě. Zdá se, že na Moravě v témže roce a roce poté nebyla klidná situace, protože opět nezasedaly zemské soudy v Olomouci a Brně. Nejspíše se na Moravě děly vnitřní nepokoje.⁹

Během devadesátých let a na začátku 15. století se kazil vztah Jošta s Václavem, docházelo ke sporům mezi Lucemburky a válčilo se v Čechách i na Moravě. Václav sympatizoval s Prokopem a Vladislavem Jagellou z Polska, Jošt se zase spolčil se Zikmundem (králem uherským) a Albrechtem III. Habsburským (vévodou rakouským). Také se čeští pánové postavili proti Václavovi, Jošt je v tom podporoval a Moravští páni se rozdělili na Prokopovu a Joštovu stranu. K udobření mezi nimi došlo až v roce 1405. Během této doby v roce 1397 zemřel olomoucký biskup Mikuláš z Riesenburgu a nastoupil Jan Mráz. V roce 1400 se do bojů na Moravě připojil i Zikmund na stranu Jošta a olomouckého biskupa, protože Prokop chtěl získat i biskupské majetky. V témže roce byl Václava IV. sesazen z římského trůnu a ztrácel vliv v Čechách. Situace nabrala obrátky v roce 1402, kdy se Jošt stal hlavou opozice v českých zemích proti Zikmundovi, který chtěl získat Čechy, a tak zajal Václava IV. i Prokopa a uprchl s nimi. Nakonec se Václavovi podařilo uprchnout, Prokop byl puštěn později, což ho také nejspíš stálo zdraví a v roce 1405 zemřel.¹⁰

Jošt byl pak sám moravským markrabětem až do své smrti v roce 1411 a spolupracoval s Václavem. Neklid převládal stále jak na hranici s Rakouskem, tak i na samotné Moravě díky bojovým družinám. Morava se potřebovala dát dohromady po předešlých letech bojů. V Čechách se začala zvedat vlna reformátorů církve, v čele s Janem Husem, který Joštovi věnoval opis Viklefova Trialogu, zda s ním sympatizoval není jistě známo. V roce 1410 se splnila Joštovi touha stát se římským králem, ale v lednu 1411 zemřel v Brně.¹¹

Během vlády Jošt získal Braniborsko, Lucembursko, Krnovsko, Horní a Dolní Lužici. Postupně něco ztratil či zase prodal. Nebyl spořivým člověkem, navíc války byly nákladné. Během jeho vlády došlo také k papežskému schizmatu v roce 1378,

⁹ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 231, 232.

¹⁰ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 250, 253, 271, 273, 275, 281, 284.

¹¹ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 293, 299–301.

papežem byl Urban VI. a Kliment VII. Karel s Václavem byli na straně Urbana, stejně tak i Jošt. Navíc v roce 1380 zasáhl mor Čechy, ale byl také na Moravě. Stát oslaboval, přibývalo konfliktů, i lid se obracel o pomoc k církvi a chtěl, aby u ní došlo k nápravě. Žádali reformu církve a církev. Církev se pak začala dělit do různých proudů a skupin. V této době byla významná husitská revoluce v čele s Janem Husem. Sídlem reformního hnutí byla Praha, ale účastnilo se ho i několik osobností z Moravy, jako byl Jan Milíč z Kroměříže, Jiří z Knihnic, Stanislav ze Znojma, Petr ze Znojma, Šimon z Tišnova a Petr z Mladoňovic.¹²

Po Joštově smrti mezi lety 1411 až 1419 se ujal vlády na Moravě český král Václav IV., také v Horní i Dolní Lužici. V Braniborsku se ujal místa Zikmund. Morava tak ztratila svého markraběte a faktická správa připadla do rukou zemským úředníkům a moravskému zemskému hejtmanovi Lackovi z Kravař, příznivci Jana Husa. Václav hned v roce 1412 sjednal nový landfrýd pro Moravu společně s olomouckým biskupem Konrádem z Vechty a dalšími 56 šlechtici. I tak stále přetrvávaly na Moravě konflikty, bojové družiny, zášť mezi některými šlechtici a loupení různých tlup. Po roce 1416 nepokoje na Moravě o něco zesílily. Jednak zemřel Lacek z Kravař, také přestal platit landfrýd a lidé se začali rozdělovat díky husitství. Také vznikl spor o místo olomouckého biskupa. Od roku 1408 do roku 1413 byl olomouckým biskupem Konrád z Vechty a po něm nastoupil do roku 1416 Václav Králík z Buřenic, který nijak zvlášť nevystupoval proti husitům. Ve chvíli smrti Václava Králíka se olomoucká kapitula rozdělila na dvě strany, jedna strana chtěla tvrdě zasahovat proti husitům, druhá strana byla umírněnější. Každá strana si také zvolila nového biskupa, ta radikálnější Jana Železného, druhá Aleše z Březí, kterého potvrdil i pražský arcibiskup, avšak koncil v Kostnici zvolil Jana Železného.¹³

Následovalo pro Čechy i Moravu náročné období bojů a dobývání mezi husity a katolíky. V roce 1419 zemřel český král a moravský markrabě Václav IV. Po něm nastoupil Zikmund Lucemburský, který na Moravě zvolil zemským hejtmanem Jindřicha z Kravař a z Plumlova. Ze začátku vystupoval mírumilovně, avšak rázem

¹² Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 224, 247, 268, 394.

¹³ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 404, 406–408, 413.

otočil a začal vystupovat velmi protihusitsky a v zemi začaly války. Nejdříve u moravských pánů převládala povinnost dodržet věrnost Zikmundovi, ale na jaře v roce 1421, kdy čeští husité měli připsány úspěchy, se někteří přestali bát a přidali se na stranu českých husitů. Odmítali Zikmunda jako krále a přidali se k potvrzení čtyř pražských artikul. Zikmund si to nenechal líbit a chtěl husity na Moravě zničit pomocí vojska. Za pomoci Albrechta připravil výpravu. Problém moravských husitů byl ten, že nedokázali nijak spolupracovat a řídit se, ale každý bojoval sám za sebe. V roce 1421 byli poraženi a vznikl nový landfrýd. Pak se Zikmund vydal do Čech, kde jeho výprava selhala a byl zahánán zpět na Moravu. To moravští husité využili k další jejich akci získání zpět některých měst, z čehož měl Zikmund strach, a tak zvolil Albrechta II. Habsburského v březnu 1422 místodržícím na Moravě. Ostroh, hlavní centrum moravských husitů, stále odolával Zikmundovi.¹⁴

Husité nechtěli přijmout Zikmunda za krále a snažili se místo něj najít někoho jiného. Nakonec jim na pomoc přijel synovec litevského velkoknížete Vitolda, Zikmund Korybutovič. Dostal se do Čech, byl částí husitů uznán, zároveň část vojska nechal v Uničově, čímž docílil toho, že moravští husité měli další opěrný bod. Novým zemským hejtmanem se v té době stal Petr Strážnický z Kravař, kterého zvolil Zikmund Lucemburský. Na Moravě docházelo k dalším bojům, kdy na pomoc přispěchali čeští husité. Bojovalo se u Kroměříže, Přerova i Vyškova.¹⁵

V roce 1423 Zikmund Lucemburský daroval Moravu Albrechtovi Habsburskému, kromě dvou částí Moravy, olomouckého biskupství a opavského vévodství. I díky tomu, že Zikmund jen tak bez jakýchkoli porad daroval Moravu někomu cizímu, dále sílilo husitství na Moravě. Také sem na nějakou chvíli zavítal Jan Žižka a česká vojska husitů čím dál víc začala jezdit na Moravu a pomáhat moravským husitům i v boji proti vojsku Albrechta. Nakonec husité z Moravy na oplátku začali pomáhat v bojích v Čechách. Země se přetvořila na stavovské zřízení. Zikmund fakticky vládl až od roku 1436 a hned následující rok zemřel.¹⁶

¹⁴ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 417–422.

¹⁵ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 423–425.

¹⁶ Mezník, Jaroslav. *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 426–430.

Po Zikmundovi se českým králem stal moravský markrabě Albrecht II. Habsburský, který byl korunován v roce 1438 a vládl jen do roku 1439, ačkoli se tento panovník také nelíbil husitům. Zemským hejtmanem v té době byl Jan Tovačovský z Cimburka. Po náhlé Albrechtově smrti vzniklo období tzv. intereggna, neboli mezivládí. Nebyl panovník, a tak se jal řízení situace na Moravě Jan Tovačovský. Předsedal uspořádanému sněmu v Brně, kde vydali v roce 1440 landfrýd, dle kterého mají moravští páni stát při sobě. V únoru téhož roku porodila vdova po Albrechtovi syna Jana Pohrobka, který se stal dědicem a Morava ho uznala za panovníka. Na Moravě byly nadále spory mezi šlechtou a měšťany, a také mezi moravskými pány a pány rakouskými. V Čechách se během tohoto období dostával do čela vedení Jiří z Poděbrad, až byl učiněn správcem země.¹⁷

V roce 1453 se konečně českým králem a moravským markrabětem stal Ladislav Pohrobek, kterého korunoval olomoucký biskup Jan Ház. O rok později byl na území Moravy vydán královský mandát, který zakazoval Židům trvale pobývat v královských městech a také nesměli kupovat poddanské majetky. V roce 1455 byla zvolena moravská desetičlenná rada na dva roky, která spravovala Moravu v čele se zemským hejtmanem Janem Tovačovským z Cimburka, členem byl také olomoucký biskup Bohuslav ze Zvole. Dále v roce 1457 Ladislav zemřel a ve funkci ho v roce 1458 nahradil Jiří z Poděbrad, který byl králem do roku 1471. Na trůn neměl nárok, ale v minulých letech se osvědčil. Moravští páni k této volbě nebyli pozváni, navíc některá moravská města byla proti volbě Jiřího z Poděbrad, a tak se vydal na Moravu s vojskem. Nakonec ho Morava přijala. Jiří měl ale problém s papežem, ten doufal, že bude poslušný. Jiří však stále bojoval za přijímání pod obojí. Snažil se Jiřímu vyhrožovat klatbou, psal dopisy i olomouckému biskupovi Tasovi. Nakonec se proti králi vzedmula vlna na Moravě, později v Čechách a došlo i na domácí boje. Jiří byl prohlášen papežem za kacíře a později na něj uvalil klatbu, ale moravská města i s olomouckým papežem se za krále postavili proti papeži. V roce 1467 náhle došlo k obratu a proti králi se postavil jak olomoucký biskup (papež mu pohrozil jistými sankcemi) a také hlavní moravská města Olomouc, Brno, Znojmo a Jihla-

¹⁷ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, II. Od vymřeni Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306–1526)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899–1900, s. 323, 324, 327.

va, což vyvrcholilo opět domácími válkami. O rok později, 1468, se do akce vložil i Matyáš Korvín, který bojoval proti Jiřímu.¹⁸

Boje probíhaly na jihozápadě Moravy. Následující rok se konal sjezd v Olomouci, kde mezi sebou jen uzavřeli příměří, protože podmínky, které kladla katolická strana nebyly pro Jiřího přijatelné. Došlo také k tomu, že si katolíci za českého krále a moravského markraběte v Olomouci zvolili Matyáše Korvína a války vypukly nanovo. Během roku 1470 byla Morava pustošena Matyášovými vojsky z Uher a následujícího roku ovládal značnou část Moravy. V březnu zemřel Jiří z Poděbrad. Za jeho nástupce byl zvolen Vladislav II. Jagellonský. Tak nastalo období, kdy země měla dva krále, Matyáše Korvína a Vladislava Jagellonského a v zemi se opět válčilo. Zasažena byla hlavně Morava.¹⁹

V roce 1473 byla v Brně na sněmu zvolena čtyřčlenná rada, která měla řídit Moravu. O pár let později byla nahrazena funkcí zemského hejtmána Ctibora Tovačovského z Cimburka. Války i nadále pokračovaly. Nakonec celá situace vyvrcholila dohodou, kdy Vladislav vládl Čechám a Matyáš Moravě, ale oba si ponechali titul krále. Na Moravě se začalo rozvíjet stavovství a olomoucká smlouva přinesla příměří mezi králi. Zajímavostí je, že Ctibor Tovačovský během osmdesátých let sepsal Knihu tovačovskou, která obsahovala sepsané zvyky, právo a řízení soudní. V roce 1492 pak zemřel a na pozici zemského hejtmána nastoupil Jan z Lomnice, který nebyl kališník a proti nim také vystupoval.²⁰

Za vlády dvou králů občas došlo k nějaké dohodě mezi nimi či náhradě nějakých škod. Také se upravovaly vztahy mezi městy a stavem. V roce 1490 pak zemřel Matyáš Korvín a vládu na Moravě převzal Vladislav Jagellonský, jako moravský markrabě, který vládl do roku 1516. Za jeho vlády vrcholila reforma moravského zemského soudu, snažil se zlepšit pozici Židů a zrušit jejich vyhánění olomouckým

¹⁸ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, II. Od vymřčení Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306–1526)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899–1900, s. 335, 340–343.

¹⁹ Čapka, František. *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001, s. 62, 65, 66.

²⁰ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, II. Od vymřčení Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306–1526)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899–1900, s. 361.

ediktem, i tak docházelo k jeho porušování.²¹

V roce 1508 vydal Vladislav v Olomouci mandát proti jednotě bratrské a moravský zemský hejtman měl dohlížet na jeho plnění. Pálili jim knihy, narušovali sešlosti a zavírali kostely. Vladislav Jagellonský díky své mírné povaze a neustálému souhlasu téměř se vším takřka neměl žádné příjmy z Moravy do pokladny, a tak před svou smrtí napsal moravským stavům, ať jsou věrni jeho synovi a nástupci na trůn Ludvíkovi a ať ho ochraňují. Také zvolil nového moravského zemského hejtmana Jana z Pernštejna. V březnu 1516 pak zemřel a na trůn nastoupil syn Ludvík Jagellonský. Neměl to jednoduché, ocitl se bez berni, kterou si nechávali vysocí úředníci a sám se musel zadlužovat. Do českých zemí se ale sám osobně vydal až v roce 1522, kdy předmětem cesty bylo také získat pomoc proti Turkům, kteří ohrožovali hranici Uher. O rok později v Olomouci potvrdil stavům privilegia, vyšší moravské funkce rozdělil mezi pány a rytíře. Morava v této době byla rozpolcená spory jednak náboženskými a také spory mezi stavy. K tomu se začalo Moravou šířit luteránství, zejména mezi německým obyvatelstvem měst. Král nedokázal lid přimět k poslušnosti, byl po svém otci nerozhodný a mírný. A když potřeboval pomoc proti tureckému vojsku, přílišné pomoci se mu nedostalo. V roce 1526 zemřel po prohrané bitvě u Moháče.²²

Smrtí Ludvíka se uvolnila cesta na trůn pro Habsburky a stavovskému období, země potřebovala někoho, kdo by ji začal řídit pevnou rukou. Pár měsíců po smrti Ludvíka byl zvolen za krále Ferdinand I. Habsburský. Bylo to hlavně díky jeho manželce Anně Jagellonské, kterou uznali za dědičku. Následující rok byl korunován a přijat jako markrabě moravský, ale musel Moravě potvrdit nějaké požadavky. Novinkou bylo, že Moravu rozdělili na pět krajů– Brněnský, Znojemský, Hradištský, Jihlavský a Olomoucký (ten byl rozdělen na část olomouckou a přerovskou). Také králi museli slíbit, že mu pomohou v boji proti Turkům a v roce 1529 Turci obléhali Vídeň a atakovali moravské hranice. Kvůli nim byly také převezeny moravské zemské desky a jiné důležité dokumenty na čas na Karlštejn, aby nedošlo k jejich zničení.

²¹ Čapka, František. *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001, s. 66, 68.

²² Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, II. Od vymřeni Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306–1526)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899–1900, s. 363–365.

Naštěstí byla turecká vojska sultána Sulejmána I. odražena a k bojům na Moravě nedošlo. Boj proti Turkům ale nebyl u konce a pokračoval i v následujících letech. Významnou událostí bylo sepsání první moravské ústavy, kterou schválil panovník i moravské stavy ve Znojmě v roce 1535. Byla pokračováním Knihy tovačovské.²³

Moravská města a hrady se za éry nájezdů Turků opevňovaly, vybavovaly se děly a lidé se připravovali na případný vpád Turků na Moravu. K dalšímu střetu došlo v roce 1532. O rok později s Turky dojednali ve Vídni mír. Pro Moravu nastal relativní klid, ale Ferdinand přesto počítal s válkou s Turky, a proto se snažil získávat berni. K válkám opět docházelo od roku 1537 a král sestavoval vojsko z Čech i Moravy. O čtyři roky později se začal Ferdinand i páni obávat, že se chystá z turecké strany velký útok, a tak musel jít do boje každý desátý muž. Pro lepší obranu rozdělili Moravu na čtyři kraje (Jičínský, Brněnský, Olomoucký a Hradištský) a každý kraj měl v čele hejtmana. Na hranicích byl systém pevností, který napomáhal obraně hranic. Ke střetu s Turky došlo u Budína, který skončil prohrou pro české země a padlo spousta mužů.²⁴

V následujících letech se Morava i nadále obávala Turků. Roku 1543 se sultánovi dařilo postupovat směrem na západ a Ferdinandovo vojsko bylo neúspěšné. Moravští se báli a snažili se dělat vše pro to, aby ochránili své hranice. Sultán zůstal u části Uher. Morava se také stávala centrem jednoty bratrské, protože došlo k obnovení svatojakubského mandátu (z roku 1508), který zakazoval tuto církev v Čechách a přikazoval její zničení. Zde tato církev došla k úspěchu a rozkvětu, protože si u Ferdinanda na počátku vlády Moravané sjednali náboženskou svobodu. Moravským zemským hejtmanem byl Václav z Ludanic, který sám nebyl katolíkem, ale byl věrný králi.²⁵

Od husitských válek narůstala moc stavů. Za Ferdinanda dokonce stavové povstali, musel je potlačit. Moravští pánové se snažili o co největší nezávislost. V roce 1550 se v Brně na sněmu postavili proti králi, který jim chtěl omezovat zemskou

²³ Čapka, František. *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001, s. 72, 73.

²⁴ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 392–396.

²⁵ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 399, 400, 422.

a náboženskou svobodu, o což se pokusil již dříve, ale vždy s neúspěchem. Morava v této době byla známá svými víny, vyvážela obilí, příjmy plynuly i z rybářství a vzkvétal obchod i průmysl.²⁶

Olomoucký biskup Marek Khuen ve funkci od roku 1553 do 1565 se snažil panovníkovi pomoci společně s příchozími jezuity na Moravu o rekatolizaci. Také jednota bratrská prošla v té době reorganizací a jejich sídlo bylo v Přerově.²⁷

Ještě za života otce Ferdinanda byl v roce 1562 Maxmilián II. korunován českým králem, ale plně začal vládnout až po smrti otce v roce 1564. Tento rok byl významný i proto, že papež Pius IV. povolil na Moravě přijímání pod obojí. V následujícím roce se opět účastnili bojů proti Turkům, které skočily mírem roku 1568. Téhož roku se novým olomouckým biskupem stal Vilém Prusinovský z Víckova zastávající rekatolizaci. V roce 1566 v Olomouci založil jezuitskou kolej (1572 i v Brně), k ní vzniklo i gymnázium.²⁸

V roce 1569 se událo několik zajímavostí. Jednak byla Morava opět rozdělena na pět krajů (Brněnský, Znojemský, Jihlavský, Hradištský a Olomoucký) a každý řídili dva hejtmáni, jeden rytíř a jeden pán. Také vznikla první samostatná mapa Moravy vytvořená Pavlem Fabriciem.²⁹

Maxmilián sám sympatizoval s nekatolíky a před smrtí nepřijal poslední pomazání. Zemřel v roce 1576. Po něm nastoupil syn Rudolf II., jeden z patnácti dětí, který vládl do roku 1611. Na trůn nastoupil chytrý, ale neschopný panovník. Před smrtí otce byl již přijat jako český a uherský král, ale jako moravský markrabě byl přijat až po smrti otce. Zemským hejtmánem byl tehdy Zdeněk Lev z Rožmitálu. Následujícího roku Rudolf na sněmu v Olomouci konečně potvrdil Moravě privilegia a také byly utišeny nepokoje mezi stavy a biskupem Janem XVIII.³⁰

V roce 1579 se stal novým olomouckým biskupem Stanislav Pavlovský, který

²⁶ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 424.

²⁷ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 432.

²⁸ Čapka, František. *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001, s. 75, 76.

²⁹ Čapka, František. *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001, s. 76.

³⁰ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 457, 458.

se snažil o to, aby panovník omezil jiné víry. Také chtěl, aby tiskárna knih byla jen v Olomouci a on mohl kontrolovat, jaké knihy se tisknou. Později si vydobyl titul knížete. Také vedoucího školy bratrské nechal vyhnat a dva kněze uvěznit. Naštěstí zasáhl zemský hejtman Hynek Brtnický z Valdštejna. Stavby nebyly s biskupem vůbec spokojeny. Moc katolická na Moravě začala stoupat a Jednota bratrská byla více ohrožená. I tato církev měla přínos, napsali překlad Bible do češtiny (šestidílnou Bibli kralickou), která byla napsána srozumitelně a byla tedy i žádaná.³¹

V roce 1584 přijala Morava od 3. října gregoriánský kalendář (dříve používán juliánský). Zanedlouho skončilo příměří s Turky a od roku 1593 bylo nutné vybírat berni pro válečné účely a moravští muži museli zase do války. Samotná Morava byla při průchodu Rudolfova vojska v roce 1597 na pomoc do Uher drancována. Proti tomu reagovaly stavy výstupem na zemském soudě. Tentokrát byla ke konci století Morava bezprostředně ohrožena, v roce 1599. Turci společně s Tatary vnikli na Moravu a začali ji pustošit. Škody napáchali až po Uherský Brod. Následně je pobilo moravské vojsko, když byli Turci a Tataři na útěku. Všechna města se v té době připravovala na případný útok a posilovala svou obranu.³² Těmito událostmi bychom ukončili 16. století.

³¹ Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 462.

³² Dvořák, Rudolf. *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901, s. 481, 482, 485, 486.

2. STŘEDOVĚKÁ NALEZIŠTĚ A STAVBY NA STŘEDNÍ MORAVĚ

Pro archeologická naleziště jsme vymezili oblast na okresy Kroměříž, Přerov, Prostějov a Olomouc. Archeologických nalezišť z 14.–16. století na vymezeném území existuje hned několik.

2.1 Archeologická naleziště

Břevenec

Katastrálním územím obce Břevenec (okres Olomouc) protéká říčka Oskava. Na tomto území se zhruba v 13.–15. století rýžovalo zlato. Na úseku řeky dlouhém asi 1,1 km jsou na obou březích 500 m široká rýžoviště. Při rýžování se zlato odděluje od šterku a písku, ty se sypou na hromady, kterým se říká sejpy. Sejpy pak následně tvoří těžební, neboli sejpová pole. Dříve toto těžební území bylo rozsáhlejší a těžilo se na větší ploše. Zachovalé sejpy mají na výšku až 5 m. Dále jsou zde dochované vybudované přírodní kanály. Tyto kanály sloužily k propírání sedimentů a také velmi napomohly k tomu, aby lidé mohli rýžovat ve větších hloubkách, až 4 m, protože přispívaly k odvodňování plochy a při tom mohli využívat rýžovnických splavů.¹

Březina

V katastru obce Březina, části obce Luká (okres Olomouc) v Javoříčském krasu, se nachází skalní hrad Špránek, který stával na skalním útvaru zvaném Zkamenělý zámek a který byl založen ve 13.–14. století. Místo bylo využíváno již v dřívějších dobách. Hrad měl tehdy pod sebou správu čtyř vsí a je spojován se jménem brněn-

¹ Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 62–64.

ského sudího Dětricha de Spran. Později v roce 1359 náležel hrad Janu Jindřichu Lucemburskému. V roce 1380 hrad zaniká. Zajímavostí na tomto hradu jsou pozůstatky vápenické pece, kterých je v okolí více. Dnes jsou dochovány zbytky částí obvodových zdí.²

Dolany u Olomouce

V katastru Dolan u Olomouce (okres Olomouc) se nachází zbytky kartuziánského kláštera „Vallis Josaphat“ z 80. let 14. století, který fungoval jen do roku 1425. Tehdy sem k Olomouci přišla skupina mnichů z Tržku u Litomyšle. Stavbu tohoto kláštera velmi podporoval Petr ze Šternberka a markrabě Jošt, ale bohužel klášter se nepodařilo nikdy dostavět, protože v roce 1425 byli mniši vyhnáni husity a klášter zabrali. Měl výhodnou strategickou polohu u komunikace směrem na Opavu, které se říkalo zemská silnice. Nakonec ho město Olomouc od husitů vykoupilo a následně zbořilo, aby ho znovu neokupovali nepřátelé. Z původního kláštera se dochovaly části zdí, někde až 2 m vysoké.³

Dřemovice u města Libavá

V katastrálním území obce Dřemovice u města Libavá (okres Olomouc) v době vrcholného středověku až skoro do poloviny 20. století stávala obec Olejovice. Obec vznikla nedaleko románského kláštera Panny Marie a sv. Jiří, který zde stál nedlouho, protože s budováním začali po roce 1200 a zanikl v první polovině 13. století. O obci se v písemných pramenech zmiňují v 16. století, kdy byla pustá a v druhé polovině tohoto století docházelo k jejímu osídlování. V obci žilo převážně německé obyvatelstvo, které bylo odsunuto krátce po druhé světové válce a nahrazeno českými obyvateli. To také netrvalo dlouho a 17. 9. 1946 bylo území prohlášeno za Výcvikový prostor Libavá a tím tak definitivně skončilo osídlení vesnice. Území vesnice bylo zahrnuto do tankové střelnice. Společně s ní skončilo také osídlení ještě dalších 18 obcí v nově vzniklém vojenském prostoru.⁴

² Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 66–69.

³ Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 77–78.

⁴ Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 88–90.

Kyžlířov

V katastru obce Kyžlířov (okres Přerov) se nachází dnes již zřícenina hradu Potštát, který je unikátní tím, že tvoří dva samostatně stojící hrady 110 m od sebe, tzv. hradní dvojici. Se stavbou hradu se začalo asi v druhé polovině 13. století pod křídly pánů z Potštejna.⁵

Žeranovice

V katastru obce Žeranovice (okres Kroměříž) se nachází zachovalé pozůstatky tvrzíště Hrádek, což bylo opevněné feudální sídlo. První zmínky jsou o tomto sídle ze 13. století a další pochází ze 14. století, kdy tvrz neměla stálého majitele. Později byla tvrz úplně opuštěna a funkci panského sídla převzala nová tvrz postavená v 16. století v obci Žeranovice, kterou v pozdějších letech přestavěli na novogotický zámek.⁶

2.2 Středověké stavby

V 14. až 16. století bylo na Moravě období gotiky, následně renesance. V této kapitole se zaměříme na významnější stavby postavené ve vymezeném období, které lze najít ve vybraných městech Střední Moravy – Olomouci, Přerově, Prostějově a Kroměříži.

2.2.1 Olomouc

Olomoucká radnice

Budova radnice se začala stavět za vlády markraběte Jošta v gotickém slohu v roce 1378 a byla dokončena roku 1443. Stavba měla dvě části. V první byla samotná radnice s věží společně s kaplí sv. Jeronýma, která má pozdněgotický arkýř, a druhá byla tržnice. Dále se přestavovala v pozdně gotickém slohu a později i ve slohu renesančním, ve kterém je postaveno např. dvouramenné schodiště a nad ním renesanční lodžie. Jako další ozdoba olomoucké radnice je orloj, který vznikl v 15.

⁵ Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 183, 184.

⁶ Tomášek, Martin a kol. *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015, s. 406, 407.

století a v pozdějších stoletích procházel úpravami. Nakonec byl ve dvacátém století poškozen válkou a v roce 1955 nahrazen.⁷

Kostel sv. Mořice

Proboštský kostel sv. Mořice byl postaven během 14.–16. století v gotickém slohu. Nachází se nedaleko Horního náměstí. Byl několikrát zasažen požárem a následné přestavby pokračovaly v barokním slohu. Zajímavostí je kamenné sousoší Olivetské hory v gotickém slohu z 15. století.⁸

Kostel sv. Kateřiny

Kostel sv. Kateřiny byl postaven v gotickém slohu v první polovině 14. století. Kostel prodělal několik požárů a také přestavby v barokním slohu, později byl opět vrácen do slohu gotického. Lze vidět gotický portál na boční straně do uličky. Kostel se nachází kousek od Dolního náměstí v Kateřinské ulici. U kostela stojí i klášter, ve kterém bývaly dominikánky, po nich voršilky.⁹

Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie

Kostel Neposkvrněného početí Panny Marie byl postaven v druhé polovině 15. století v pozdně gotickém slohu a jeho vysvěcování se dokonce účastnil Matyáš Korvín. Nachází se na ulici Sokolská. Lze v něm nalézt malbu vyproštění Bělehradu z tureckého obléhání. U kostela vznikl i klášter, který je v jádře v pozdněgotickém slohu.¹⁰

Edelmannův palác

Edelmannův palác se nachází na Horním náměstí čp. 367/5. Byl postaven na přání zámožného měšťana Václava Edelmana v druhé polovině 16. století v renesančním slohu. Zazděné lodžie jsou zdobeny biblickými událostmi.¹¹

Hauenschildův palác

Rohový Hauenschildův palác se nachází na Dolním náměstí čp. 38. Dům si nechal

⁷ Bistrický, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 108–112.

⁸ Bistrický, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 128–129.

⁹ Bistrický, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 104.

¹⁰ Bistrický, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 133.

¹¹ Bistrický, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 113.

postavit Mathias Hauenschild (bohatý měšťan) ve druhé polovině 16. století. Disponuje zejména zdobeným portálem a také výzdobou rohového arkýře.¹²

2.2.2 Přerov

Přerovský zámek

Přerovský zámek byl postaven v pozdně gotickém slohu na konci 15. století přestavbou bývalého zničeného hradu. Dnes lze vidět jen zachované jádro a věž. Zámek byl dále upravován do renesančního slohu a přistavována další část. Budova se nachází v centru města Přerova na Horním náměstí a sídlí v něm Muzeum Jana Amose Komenského.¹³

Korvínský dům

Korvínský dům se nachází na Horním náměstí čp. 31 v centru města. Na tomto náměstí je spousta zachovalých domů v pozdněgotickém či renesančním slohu. Tento dům je speciální tím, že byl zachován renesanční portál ze 16. století.¹⁴

2.2.3 Prostějov

Prostějovský zámek

Prostějovský zámek byl postaven v první polovině 16. století v renesančním slohu. Nachází se nedaleko náměstí T. G. Masaryka v centru města. Zdobí ho zachovalý portál. Fasáda prošla v pozdějších letech úpravami, protože byl poničen nájezdy Švédů. V minulosti pak sloužil i jako věznice.¹⁵

Budova staré radnice a muzea

Budova staré radnice se nachází na náměstí T. G. Masaryka a dnes v ní sídlí prostějovské muzeum, ve kterém lze mimo jiné navštívit stálou expozici historie Prostějova.

¹² Bistřícký, Jan. *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998, s. 98.

¹³ Muk, Jan. *ABC kulturních památek Československa*. Praha: Panorama, 1985, s. 442.

¹⁴ Muk, Jan. *ABC kulturních památek Československa*. Praha: Panorama, 1985, s. 442.

¹⁵ Národní památkový ústav. *Zámek*. 2015. URL: <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-534550>.

jovska počínající polovinou 14. století. Byla postavena v první polovině 16. století a díky požáru byla v průběhu času upravována.¹⁶

Kostel Povýšení sv. Kříže a fara

Kostel Povýšení sv. Kříže se také nachází v centru města poblíž náměstí T. G. Masaryka společně s budovou fary. Kostel se začal stavět na konci 14. století v gotickém slohu. Budovu ale později postihlo několik událostí, které ji poničily a tak byla stále opravována.¹⁷

2.2.4 Kroměříž

Chrám sv. Mořice

Chrám sv. Mořice se nachází v centru města na Stojanově náměstí. Vznikl již v druhé polovině 13. století, ale během 14. století došlo k další stavbě a úpravám. K dalším pracím na stavbě došlo během 16. století, protože během husitských válek byla stavba porušena. Vzniklo tak renesanční vybavení kostela. Úpravami prošel i v dalších stoletích.¹⁸

Velké náměstí

Všechny významné kroměřížské památky podléhaly velkým přestavbám od 16. století dále. Těmito přestavbami procházely i samotné domy ve středu města na Velkém náměstí, které jsou povětšinou v renesančním slohu, případně stojí na starších základech. Nejvýznamnější budovou je zde radnice, která byla stavěna v polovině 16. století na starším základu a dokončena na začátku 17. století, v průběhu dalších staletích byla lehce přestavována. Původně se skládala z věže a jednopatrové budovy. Dnes v ní sídlí městský úřad. Dalším a zároveň jedním z nejstarších domů je

¹⁶ Roháčková, Dagmar. *Stará radnice*. URL: <http://www.muzeumpv.cz/zhistorie/stararadnice.html>.

¹⁷ Národní památkový ústav. *Kostel Povýšení sv. Kříže s kaplí Nejsvětější Trojice*. 2015. URL: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-povyseni-sv-krize-s-kapli-nejsvetejsi-trojice-536642>.

¹⁸ Fišer, Zdeněk. *Kroměříž: průvodce městem*. Kroměříž: Muzejní a vlastivědná společnost, 1991, s. 63, 64.

biskupský vrchnostenský dům stojící na Velkém náměstí čp. 41, na kterém lze vidět renesanční ostění oken pocházející ze začátku 16. století.¹⁹

¹⁹ Fišer, Zdeněk. *Kroměříž: průvodce městem*. Kroměříž: Muzejní a vlastivědná společnost, 1991, s. 39, 42, 46.

3. ŽIVOT NA HRADĚ

Středověká doba se pojí s hrady. Asi od 13. století byla na území českých zemí vybudována síť kamenných hradů, avšak ve 14. století se buduje spousta šlechtických hradů. Naše území je na tyto stavby velmi bohaté i ve srovnání s jinými evropskými státy. Hrady měly několik funkcí, jednou byla rezidenční funkce pro majitele a reprezentativní. Také střežily hranice a některé obchodní stezky. Vzhled hradu záležel na ekonomických možnostech toho, co si stavbu zadal, stavba byly velmi ekonomicky náročná, tedy ne každý měl kapitál na to, aby si nechal postavit hrad. Hrad byl i významný majetek, který se zastavoval. Některé hrady se dochovaly celé, jindy jen pozůstatky. Některé hrady byly po konci středověku dále přestavovány, třeba na zámky, některé byly ponechány ladem, některé byly rozebrány a využity k další stavbě.¹

3.1 Stavba hradu

Hrad mohl stát samostatně, ale i ve městě. Je také rozdíl mezi královským a šlechtickým hradem. Šlechtický si musel vystačit z velké části sám, do královského hradu se produkty dovážely z okolí takřka již zpracované.² Každý hrad má minimálně obytnou stavbu (palác), hradbu a věž sloužící pro obranu. Dále zde byly doplňkové stavby, z nichž některé byly také nedílnou součástí, např. kuchyně, kaple, brána, lázně, příkop a také hospodářské budovy (stáje, sýpka atd.).

Hrad měl stejně jako město hradbu, kterou byl obehnán dokola, sloužící k obraně. Někdy byl okolo hradby ještě příkop. Ke zdokonalování stavby hradeb docházelo

¹ Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 7, 8.

² Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 65.

v 15. století z důvodu rozvoje dělostřelectví. Nejběžnějším materiálem využívaným pro stavbu bývalo kamení spojované vápennou maltou. Ale i u samotných hradeb existovalo spousta typů lišících se materiálem, tloušťkou a výškou). Typ hradby byl vázan na spoustu činitelů, např. na georeliéfu a na zbraních, které používal nepřítel. V horní části hradby byl ochoz, ze kterého obránci bránili hrad. Vrch hradeb byl tvořen zuby, tzv. stínkami a výhledy mezi nimi. Zde se ve 14. století budovaly střílny různých tvarů, které se později i zastřešovaly, protože střelný prach používaný ve zbraních potřeboval suché prostředí. Nedílnou součástí byla velká brána, někdy i s padacím mostem.³

Obytná budova neboli palác měla většinou více pater, někdy mohlo být paláců i více. V přízemí bývaly provozní místnosti a sklady, kuchyně aj. Význam byl obrana majitele hradu, kdyby přišel útok a útočníci vtrhli do hradu, aby je co nejdéle drželi od samotného jádra hradu. Hlavní místností v patře byl sál, který měl reprezentační funkci, byly zde uváděny návštěvy a konaly se zde různé akce. Dále zde byly také místnosti na spaní pro majitele hradu a jeho hosty. Jak doba postupovala, měli tendence neustále zvyšovat počet místností, tak se některé hrady rozšiřovaly. Vytápění místností se zlepšilo s příchodem kachlových kamen, z krbu teplo letělo do komína a příliš tepla z něj v místnosti nebylo. Součástí paláců bývala také kaple, jindy mohla stát samostatně. U paláce bylo nádvoří, někdy tak velké, že se zde mohly konat různé události.⁴

Hrad mohl mít jednu či více věží různé výšky a také různého využití. Věže mohly sloužit pro obranu nebo mohla být obytná, mohla mít ochoz stejně jako hradby, na kterém se pohybovali obránci. V dolní části věže někdy býval sklad, někdy také vězení. V obytné věži se většinou nacházela jedna místnost na patro. Ale věží existovalo daleko více a plnily různé funkce, např. hradební, studniční, vodní atd.⁵

Dalšími hradními objekty byly hospodářské budovy. Ty většinou stávaly v před-

³ Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 13–16.

⁴ Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 18, 27, 53.

⁵ Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 31, 40.

hradí (samostatná opevněná část před hradem). Nejdůležitější ze všech však byla kuchyně, která byla poblíž paláce nebo přímo v přízemí paláce, aby s donášením teplého jídla nemuseli překonávat velké vzdálenosti. Dále kovář, také lázně, sklady (v přízemích, případně samostatně stojící budovy), mlýn (často dál od hradu kvůli vodnímu zdroji, který by ho poháněl), také někdy pivovary (což vedlo ke zbudování krčmy), psince, kůlny, dřevníky, studna (či nějaká cisterna), stáje, příbytky pro čeled a chlévy. Stejně jako ve městech, i na hradech byl problém s hygienou.⁶

Z nábytku bylo běžné, že měl šlechtic stoly, různé lavice, stoličky, truhly všeho druhu, skříně mírají od konce středověku, velkou postel s nebesy. S postupující dobou se vylepšovalo vybavení a samotný design nábytku.⁷

3.2 Práce na hradě

Pro šlechtice na hradě příliš manuální práce nebylo, ti řídili své teritorium, přijímaly návštěvy, účastnili se různých slavností, turnajů a pořádali hostiny. Podřizovali se také příkazům nadřízených a bojovali. Šlechticové na menších hradech, kteří tolik nevedly společenský život a nebyli tolik významní žili poklidněji. Jinak páni z hradu jezdili na lov, cvičili se zbraněmi a jízdě na koni. Ženy se věnovaly ručním pracím.

Další práce na hradech si můžeme také odvodit z jednotlivých budov, které se u hradu nacházely. Obecně to byli manové, kteří se starali o hospodářské fungování hradu. Byli zde kuchaři, kováři, také hudebníci hrající při slavnostech, služebníci, mlynáři (pokud měli mlýn), pivovarníci, někdo se musel starat o koně a psy a někdy i dravé ptáky; ale i samotní obránci hradu. Museli přes léto pilně pracovat a pro pána vytvořit zásoby na zimu, aby všichni přežili. Také ze spravovaných obcí proudila nějaká úroda na hrad.⁸

⁶ Durdík, Tomáš a Pavel Bolina. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, s. 65–68.

⁷ Durdík, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999, s. 38.

⁸ Durdík, Tomáš. *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999, s. 42.

4. ŽIVOT VE MĚSTĚ

Středověké město bylo hlavním centrem řemesla a obchodu. Byla zde koncentrace lidí, kteří se velmi lišili svým sociálním statutem, od žebráků po urozené. Síť měst přetvářela krajinu, budovaly se cesty, které spojovaly města, tak mohli i kočovní obchodníci jezdit od města k městu na pravidelné trhy. Na Moravě už ve 13. století bylo celkem třináct královských měst, do našeho sledovaného území patří tyto čtyři – Uničov, Olomouc, Přerov a Litovel. Pro panovníka byla města velmi důležitá z hlediska příjmů, protože platila berni, neboli daň, např. Olomouc platila v 15. století 600 hřiven, Uničov 170 hřiven (pozn. hřivna je jednotka hmotnosti, nikoli měna).¹

Města měla různá práva, která mohla aplikovat na své okolí, která buď získala od panovníka nebo si je mohla koupit. V čele města stál rychtář, který plnil funkci dnešního starosty, k němu náležela ještě městská rada složená z dvanácti konšelů v čele s purkmistrem, kteří byli příslušníci bohatší vrstvy (patricijové) ve městě. Město jednak řídili a také plnili soudní funkci. Někdy se stávalo, že purkmistr přebíral povinnosti rychtáře a vedl město, později rychtář jen hájil zájmy panovníka. Členové městské rady byli voleni oprávněnými lidmi, těmi, kteří ve městě vlastnili dům.²

4.1 Stavba města

K tomu, aby město vůbec mohlo budovat své stavby, byly zapotřebí finanční prostředky. Finance vydával lokátor ze svého, tudíž si nemohl začít budovat město jen tak někdo. Zavazoval se tím, že zde vybuduje plně funkční systém pro obyvatele města, na oplátku očekával, že se mu všechny peníze časem vrátí a dále na tom bude

¹ Nekuda, Vladimír. *Morava ve středověku*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997, s. 60, 61.

² Augusta, Pavel. *Dějiny středověku a raného novověku: učebnice pro základní školy*. Praha: Práce, 1996, s. 8.

bohatnout také díky tomu, že výtěžek z pokut a poplatků šel pro vrstvu bohatých v čele města, samozřejmě část odváděli i panovníkovi.³

Prvním viditelným rysem měst byly hradby, které oddělovaly město od předměstí. Byla to vysoká zeď, která vedla okolo celého města, měla věže, a na některých místech v ní byly velké brány, pomocí nichž se dostávali lidé do města a z města. Díky pozůstatkům hradeb lze vidět, jak v té době bylo město velké. Na předměstí stály domy např. kovářů nebo hrncířů, ti pracovali s ohněm a v případě požáru by to byla pro město katastrofa, také domy služebníků, cihelny, sladovny, jatka, mlýny, kovárny, koželužny a některé kláštery, ve kterých byly žebrácké řády či posilovaly obranu města. Ve městě byly domy obyvatel a také např. lázně, masné krámy, chlebné krámy, sýpky, domy soukeníků, tržiště, krčmy a školy, které stály většinou při klášteru či kostelu. Například v Olomouci stála škola při kostelu sv. Mořice a při katedrále sv. Václava.⁴

Budování města probíhalo dle určitého plánu, avšak rychlost vývoje byla velmi ovlivněna ekonomickou silou města a okolí, ovlivňovalo to několik faktorů – výrobní specializace města, využitelnost krajiny, obchodní a strategicko-politický význam. Existovala již trvalá podoba města, která se později příliš neměnila, budovávalo se z nehořlavých materiálů (kámen a cihly) ale i ze dřeva. V uličním systému bývaly pravidelně rozvržené parcely, někdy se objevovaly stavby, které toto rozvržení narušovaly, např. dvory nebo kláštery. Pokud chtěl nějaký měšťan stavět dům, musel si zřídit povolení a jeho stavba nesměla obtěžovat souseda, dokonce na to soused mohl dohlížet.⁵

Důležité byla stavba náměstí a domů na něm, bylo totiž reprezentativním jádrem, protože zde docházelo ke koncentraci lidí i z daleka přijíždějících na tržiště. Od brány k němu vedla hlavní ulice, širší než ostatní, která vyústovala většinou do jednoho z rohů náměstí. Aby městské ulice nebyly blátivé, využívalo se hatí, kamenů, písku a dláždění pomocí kostek (tzv. kočičí hlavy), které známe i dnes. Domy na

³ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 509, 510.

⁴ Nekuda, Vladimír. *Morava ve středověku*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997, s. 62.

⁵ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 491, 500, 524.

náměstí byly honosné, vlastnili je bohatí lidé. U náměstí se také stavěly významné budovy, jako byly např. farní kostely, ty se budovaly v blízkosti náměstí nebo na nejvyšších místech. Ulice v okolí náměstí pak tvořily ostatní stavby, které obecně můžeme rozdělit do tří skupin na stavby účelové, reprezentativní a kultovní. Účelové sloužily k denní potřebě měšťanů (např. lázně, dláždění, tržnice, krámy), reprezentativní a kultovní funkce šla ruku v ruce a plnily je budovy jako byly radnice, kostely a jiné.⁶

Na trzích prodávali obchodníci a řemeslníci v dřevěných boudách nebo v kamenných obchodech. Správa města se snažila o situování stánků a obchodů stejného zboží vedle sebe, dřevěné boudy vedle sebe a kamenné obchody dokonce mívaly svoji uličku (např. masné krámy). Ve větších městech také jednotlivé trhy s komoditami bývaly odděleny, na jednom místě byl trh např. s koňmi, jinde s dobyt看kem, jinde zase s ovocem či sukнем. Pro místní platila pravidla, která bývávala mírnější na jarmarcích, které se konaly v rámci nějaké příležitosti. Zde se počítalo i s obchodníky z daleka a měli možnost si postavit ve městě svůj stánek.⁷

Běžný měšťanský dům byl rozdělen na přízemí, kde byl prostor pro provoz živnosti a v patře rodina bydlela. Dům byl vybaven základním nábytkem jako byla postel, truhlice, stůl a lavice. Místnost byla vytápěna kamny, které měly zdobené kachle, ti chudší mívali klasickou pec, která byla otočená tak, aby jednu místnost pouze vyhřívala a z druhé místnosti byl přístup k ohni, kde se přikládalo a také vařilo. V kuchyni se nacházelo spoustu druhů nádobí vyrobených hrnčíři, ale také nádobí dřevěné. V kuchyni se nacházely džbány, hrnce, pokličky, talířky a lžíce, někdy bývalo druhů více. Dále měl dům ještě chlév pro chov domácích zvířat, i stáje pro koně. Jejich pozemky pro pěstování se nacházely za městem. Domy bohatších byly vybaveny o poznání lépe i vzácnými kousky, měli zlaté prsteny, perly i nádobí a věci z cizích krajin.⁸

Ve městě existovala protipožární opatření a vznikala různá pravidla, aby se

⁶ Petrář, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 500, 509, 525.

⁷ Petrář, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 529, 530.

⁸ Nekuda, Vladimír. *Morava ve středověku*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997, s. 64, 65.

co nejlépe předcházelo vzniku požáru. Ta řemesla, která pracovala s ohněm musela vystavět zděný komín a zbavit se starých dřevěných konstrukcí. S hašením požáru by byl problém. Voda do města se zajišťovala z přilehlých řek nebo ze studen, kam lidé chodili s nádobami, avšak voda v řekách bývávala znečištěná díky řemeslům a nepořádku, který do ní napadal, stejně tak i studny.⁹

4.2 Práce ve městě

Ve městech byl velký počet řemesel, která se sdružovala do cechů. Tyto cechy sloužili jednak pro podporu řemeslníků, a také pro boj proti konkurenci. Aby cech mohl uplatňovat nějaká práva a mohl mít vliv, kupoval si od panovníka privilegia, což bylo výhodné pro cechy bohatších řemesel, protože to nebyla zrovna levná záležitost a tím mohli potírat konkurenci. Řemeslníci si ve městě mohli dovolit specializovat se jen na něco ze svého řemesla, protože platilo mílové právo a měli zaručený odbyt ve městě i v okolí, na rozdíl od řemeslníků na vesnici, kteří si nemohli dovolit specializaci, protože by neměli téměř žádné výdělky. V jednotlivých dílnách byl mistr, který měl na pomoc tovaryše či učedníky.¹⁰

Jak již bylo řečeno, řemesel a jejich specializací bylo mnoho. Zde bychom si uvedli výčet některých pro představu, protože člověka v dnešní době by ani nenapadlo, že takové řemeslo mohlo existovat a také abychom si přiblížili městskou rozmanitost. Mezi běžná řemesla bychom uvedli kováře, krejčí, ševce, zlatníky, hrnčíře, košíkáře, brusiče, koželuhy (podobnou práci dělal i jirchář, brašnáře, pekaře a řezníky. Mezi ty pro nás neobvyklé bychom zařadili barvíře, bečváře, bednáře, caletníky (perníkáře), platněře (vyráběli drátěné košile a další výzbroj z kovu), alchymisty, kteří se pokoušeli vyrobit zlato přeměnou různých kovů a také vyráběli léky.¹¹

O celkový pořádek znečištěných ulic města se staral ras, někdy kat. Ras patřil k nižší vrstvě lidí ve městě, sám bydlel mimo město a jeho práva byla omezená. Ze zapáchajících ulic odstraňoval živá i mrtvá zvířata a staral se o průjezdnost ulic.¹²

⁹ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 526–528.

¹⁰ Nekuda, Vladimír. *Morava ve středověku*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997, s. 65, 66.

¹¹ Vondruška, Vlastimil. *Život ve středověku*. Praha: Albatros, 2007, s. 12.

¹² Knebllová, Hana. *Život v českých zemích ve středověku*. Praha: Brána, 2016, s. 8, 9.

Stejně jako lidé na vesnici, i lidé ve městech si museli na zimu vytvořit zásoby jídla. Během léta lidé pracovali ve svých živnostech, obdělávali i pole a chovali dobytek. Na podzim a v zimě tolik práce neměli a spíše přicházelo období svátků a různých slavností.

5. ŽIVOT NA VENKOVĚ

Na venkově žila v této době většina lidu. Osídlování oblasti Střední Moravy bylo velmi ovlivněno řekami Moravou a Bečvou, kdy se lidé usídlovali u zdroje vody. Nově vznikající vesnice od 13. století se lišily v tom, že nedocházelo jen k nějakému náhodnému stavění domů, ale již existovaly různé styly rozmístění budov, např. ulicové či návesní, a svou podobu měnily i dříve vzniklé osady, které se rozšiřovaly podle určitého modelu. Někdy se vesnice budovaly na základě smluvní dohody, kdy zakládající (lokátor) vyměřoval polohu domů a polí provázkem. Tyto proměny se děly na základě proměny života lidí, měnil se styl hospodaření, techniky zemědělství, které přinášeli nově příchozí obyvatelé či prodejci a rozšiřování museli podřídit také geografickému reliéfu.¹ V čele vesnice stál rychtář, stejně jako ve městě, který řešil problémy a vesnici řídil.

5.1 Stavba vesnice

Každá vesnice vždy spadala pod nějaké panské sídlo. Kromě domů zemědělců se ve vesnicích stavěly také mlýny, kovárny, krčmy a kostely. Narůstal počet lidí, vesnice se zvětšovaly a již postavené budovy se musely přestavovat do větších rozměrů, jako byly např. kostely. Díky tomu se starší dřevěné stavby měnily na kamenné.²

Základní vesnický dům se většinou skládal ze tří místností, ze světnice (dříve jizba), síně a komory nebo chlévu. Světnice byla vytápěná místnost. Komora sloužila k ukládání potravin, zásob a náradí a také ke spaní. I když některé domy měli místo komory chlév, v horní části chléva se nacházel úložný prostor sloužící podobně jako komora. Při vývoji těchto typů domů také docházelo k výstavbě skladovacích prostor

¹ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 328, 329.

² Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 398.

a sýpky ve druhém patře, lépe řečeno půdním prostoru.³

Vyhřívaná část domu, jizba, byla jádrem celého rodinného života. Zde se spalo, vařilo, rodilo a někdy i umíralo. Vytápění se uskutečňovalo pomocí pece stojící v rohu místnosti u vchodu ze síně, která byla spojená s otevřeným ohništěm a měla funkci jednak k vaření a také v zimě k vytápění. Ze začátku byl problém s kouřem z ohniště, proto se jizbě říkalo dymná. Strop byl daleko výše, aby kouř mohl stoupat a tolik neobtěžoval obyvatele domu, a pak po stropě odcházel pryč otvorem ve štítu. Až postupem 15. a 16. století docházelo na vesnicích ke změně a obrátili topeniště do vedlejší místnosti, do síně, a tak se z dymné neboli černé jizby stala bílá světnice. Již se v ní nepeklo a nevařilo, ale stále byla vytápěna. Dalším vývojovým stupněm byl vznik černé kuchyně.⁴

V dymných jizbách nebylo mnoho nábytku ani ozdob. Obsahovaly jen velké lavice sloužící i jako postel, závěsná bidla, na kterých se sušilo nebo byly používány jako skříně, stůl a v komorách měly truhly. Nábytek a zdobení se začalo objevovat až po té, co byl odstraněn kouř z jizby, lidé neměli začouzené zdi a začali si zútulňovat své světnice. To všechno záleželo na regionu i na sociální síle. K rozvoji umění truhlářů a stolařů se dostává v 15. století, kdy začínají vyrábět zdobenější výrobky gotického stylu.⁵

Dále se stavěly krčmy, které bývaly vázané na kostel. Ta vesnice, která měla kostel, měla i většinou krčmu. V kostele probíhala formální setkání, v krčmě pak ta neformální, kde se lidé bavili a pili. Další stavbou byly mlýny, které se stavěly větrné i vodní, situované u řek. Mlýny a krčmy měli jednu podobnou funkci, a to takovou, že zde docházelo ke kumulaci lidí, mezi kterými docházelo k výměně informací a zpráv z okolí. Z nejhonosnějších a nejpracnějších staveb na vesnici byly kostely. Jednak prezentovali křesťanskou víru a také museli pojmout obyvatele, kteří se sjížděli na mše z okolních vesnic. A protože obyvatel přibývalo, bylo potřeba zvětšovat prostory, už od 13. do 15. století probíhaly přestavby, které někdy proběhly úplně od základů.⁶

³ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 357, 358.

⁴ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 365–367.

⁵ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 371, 372.

⁶ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 398.

Jako poslední stavbu na vesnici bychom uvedli panská sídla, která bývala opevněná i neopevněná. Vzhled stavby záležel na tom, jak je šlechtická rodina majetná. Od konce 14. a začátku 15. století docházelo k opouštění některých těchto sídel. Na rovinatém, nijak náročném terénu stavěli sídla v pravidelných geometrických tvarech. Rádi svá sídla stavěli v podobě malého hradu, kdy sídlo mělo věž, budovu a hradby, někdy příkop. Ve 14. století bylo velmi oblíbené stavět obytnou čtverhrannou věž. Co se týče materiálu, využívalo se zdivo i dřevo k lepší izolaci. Dřevo se ještě zamazávalo směsí, tzv. mazanicí, která měla chránit stavbu před požárem při případném útoku.⁷

5.2 Práce na vesnici

Život na vesnici byl pro středověkou rodinu náročný. Lidé pracovali převážně od jara do podzimu, šest dní v týdnu, sedmý den se nepracovalo a chodilo se do kostela na mši. Od jara do podzimu měli za úkol vypěstovat co nejvíce plodin, odvést část úrody šlechtici a připravit se na zimu. Lidé vstávali se svítáním, aby stihli co nejvíce práce. Muži odcházeli na pole s rodinnými příslušníky, ženy se staraly o děti a zvířata, vařily, někdy bylo potřeba i ušít oblečení pro celou rodinu. V podstatě byli soběstační, jen někdy využívali služeb kováře či mlynáře nebo městského trhu.

Každý rolník pracoval na pozemku, který měl rozdělený na tři části. Tento systém je nazývaný jako trojpolní. Na první třetinu zasel ozim, obilí, které se seje na podzim, na druhou třetinu zasel jař, což je obilí seté na jaře a poslední díl byl úhoru, kde jen rostla tráva, na které se pásal dobytek, který půdě přidával živiny. Tento systém se každý rok o dílek pootočil, aby půda opět stihla načerpat živiny a byla úrodná.⁸

Přes zimu se lidé snažili držet v teple a bylo více slavností a svátků, při kterých se vařilo, povídali si příběhy, zpívali a tančili, pokud zrovna nebylo období půstu.

Dalšími pracemi na vesnici byla práce mlynáře, krčmáře a kováře. Tato tři povolání můžeme rozdělit na dvě skupiny dle prestiže, mlynáře a krčmáře viděli lidé jako

⁷ Petrář, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 419, 420.

⁸ Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 39–41.

bohatší vrstvu díky lichvě a kováře jako vrstvu chudší, navíc se tyto specializace na vesnici vymykaly, protože drtivá většina obyvatel byla zemědělci. Krčmáři a mlynáři byli na vesnici součástí obchodu, kdy si od nich lidé mohli koupit nezbytné věci, jako byla např. sůl.⁹ Vesnický kovář byl zručný a schopný pracovník na všechny kovářské záležitosti potřebné v okolí, ať už vyráběl podkovy, nové nářadí nebo spravoval ty starší, nesespecializoval se, jako tomu bylo u kovářů ve městech, protože by měl úzký okruh zákazníků a lidé by museli jít jinam.

V pozdější době byla práce krčmáře často vykonávána společně s rychtou. Považovala se za velmi výhodnou vesnickou živnost, také se zde prodávalo i vyrábělo pivo a vařit ho mohl kdokoli. Ve 14. století se rozmohlo pivovarnictví ve městech a u vrchnosti a aby neměli konkurenci, bylo aplikováno mílové právo, kdy v okruhu jedné míle museli lidé odebírat pivo jen od tohoto jednoho pivovarníka, až nakonec zaniklo vaření piva v krčmách. Všechny zmíněné profese se nevyskytovaly v každé vesnici, ale v 15. století již nikdo neměl daleko k využívání jejich služeb.¹⁰

⁹ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 389.

¹⁰ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 389, 390.

6. DALŠÍ DŮLEŽITÉ ZÁLEŽITOSTI KAŽDODENNOSTI

6.1 *Hygiena a jiné intimní záležitosti života*

Hygiena v této době byla velmi špatná. Všude byla špína, v obydlích, ve městech na ulicích býval dokonce hnůj, který vynášeli lidé od chovaných zvířat. Neexistovala kanalizace, a tak lidé veškerou odpadní vodu i s obsahem nočníku vylévali na ulici. Lidé se příliš nemyli také proto, že to zakazovala církev. Špinavé tělo bylo bráno jako pokora, občas si myli ruce a obličej, především v létě, v kádích nebo v potoce či rybníce. I přes zákaz církve měli někteří měšťané v oblibě lázně, které se braly jako společenská událost. Zde se mohli oholit či ostříhat. Lázně také nabízely lékařské služby, např. trhání zubů a pouštění žilou. V neposlední řadě měly funkci podobnou nevěstincům. Ovšem ani toto nezachraňovalo středověkou hygienickou situaci. I tak ve městech docházelo k velké koncentraci lidí a špíny a to byla živná půda pro vznik opakujících se epidemií. Město se to snažilo řešit tak, že povolávala člověka, který měl dohlížet na pořádek ve městě a hlídat průjezdnost ulic. Lidé zase neměli odpadky vynášet na ulici, ale vozit za město.¹

Větší zájem o hygienu započal až s příchodem renesance, která přinesla také módu silných parfémů, které přebíjely pach, také různá líčidla a paruky. Od 14. a 15. století se do módy u nás dostávalo mýdlo, které bylo tekuté i tuhé, vyráběné z rybího tuku. Na jihu Evropy bylo lepší, protože ho vyráběli z olivového oleje. Mýdlo vyráběli mydláři nebo ti, kteří pracovali s tukem. Spíše než na mytí se nejprve používalo na praní. Každopádně o využívání mýdla není příliš informací.²

Hygienu uší lidé provozovali jen prstem, ale z renesance jsou záznamy o používání nástroje zvaném ušipar, který byl ve tvaru lžičky a sloučil k čištění uší.³

¹ Vondruška, Vlastimil. *Život ve středověku*. Praha: Albatros, 2007, s. 94.

² Vondruška, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007, s. 42, 43.

³ Vondruška, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007, s. 44.

V holení nebyla daná móda, takže každý muž si upravoval vousy tak, jak chtěl. Jen husité vyžadovali oholení vousů. Až později v 16. století přišlo do módy mít oholený vous, což se chytilo převážně ve městech. K holení se využívaly britvy společně s různými oleji a mýdlem.⁴

I lidem ve středověku se s věkem zhoršoval zrak. Vadilo to hlavně těm, kteří byli gramotní a ve své práci potřebovali něco přečíst, případně přepsat, což bylo náplní práce mnichů. Na to se využívaly zvětšovací skla, která někdy bývala i v dřevěném rámu, potíže byla vyrobít relativně čisté sklo, přes které by bylo vidět. Řešení krátkozrakosti byl větší oříšek. Bylo potřeba čočky vybrousit opačným směrem, což se podařilo až v 16. století.⁵

Téma antikoncepce ve středověku bylo nepřípustné, bylo okolo ní mnoho předsudků a pověr. Církev hlásala, že pohlavním stykem se má počít dítě a nikoli styk provozovat jen tak pro příjemné pocity, což považovali za hřích. Také bylo hříchem na něco takového jen s příjemným pocitem pomyslet. Samozřejmě nějaké způsoby, jak zabránit početí existovaly, ale ne každá žena o nich věděla. Spíše než na venkově byla používána ve městech. Proti početí se jednak šířily rady typu pít vodu, která slouží kováři pro chlazení kleští, plivání žábě do tlamy, skákat dozadu či nošení různých amuletů. Také se provozovala přerušovaná soulož či střívka nebo měchýře ze zvířat. V renesanci se přístup k antikoncepci změnil také díky tomu, že se začaly šířit pohlavní choroby, jako byl syfilis, a mnoho lidí na něj zemřelo. Do českých zemí se tato nemoc dostala na konci 15. století. Docházelo až k uzavírání nevěstinců a lázní a k trestání a pronásledování nevěstek. Až díky této epidemii vznikl kondom, který byl ovšem drahý a využívali ho jen lidé ve vyšších společenských vrstvách. I tak byla antikoncepce stále odsuzovaná ještě několik století.⁶

6.2 Strava

Jídlo

Lidé ve 14. až 16. století neměla takový výběr surovin jako máme dnes, avšak doká-

⁴ Vondruška, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007, s. 25, 26.

⁵ Vondruška, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007, s. 20, 21.

⁶ Vondruška, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007, s. 11–15.

zali si s tím vystačit všemožnými kombinacemi, díky kterým měli jedno jídlo klidně na 60 způsobů (např. kaše). Někdy přicházeli i doby hladomoru, kdy z nějakého důvodu lidé neměli úrodu a pak neměli co jíst. Jinak jídla připravovali různými způsoby, sušením, vařením, pečením, smažením i uzením. Toto všechno víme také díky kuchařkám, které se z této doby dochovaly.

Nejběžnějším jídlem pro chudé i bohaté byl chléb, který si lidé na vesnicích pekli sami, ve městě také, ale měli možnost ho koupit u pekaře. Existovalo několik druhů chleba, např. žemlový, vláskový, žitný, nakyslý, ječný, preclíkový, jáhlový atd. Z pečiva se dále pekly koláče, mazance, perníky, koblihy (spíše slané, sladké až později v 17. stol.), oplatky (plnily je zavařeninami), a také báby (nákyp z máčeného chleba a s náplní). Cukr a cukrovinky se začaly rozmáhat ve druhé polovině 16. století.⁷

Dalším běžným jídlem byly kaše vařené z mouky (nahrubo pomleté obilí), krupice či z chleba vařeném v mléce či vodě. Kaše se připravovaly na několik způsobů, zejména na slano. Děly se přidáním nejrůznějších ingrediencí od masa, vajec, sušených ryb přes sýr až k máku a byly maštěné máslem či olejem. Na sladký způsob se dělaly kaše méně, bylo to spíše slavnostnější jídlo. Přidával se do nich med či cukr (dalo se sladit i praženým obilím či smetanou), ovoce, barvily se kořením a dalšími přísadami. Jedly se teplé ale i studené a nebo byly základem pro další pokrmy. Podobné kaším byly varmuže. Kaše byly také častým jídlem v kláštorech. Někde byly dokonce častějším jídlem než chléb.⁸

Mnoho užitku měli lidé z chovu dobytka a jiných zvířat. Získávali z nich maso, i mléko, a tak mohli vyrábět sýry, tvaroh, máslo a také třeba syrovátka. Zabíjačky se konaly zejména v období masopustu, kdy se porážel vepř, ten se celý následně zpracoval a využil, ostatně jako každé zabité zvíře. Maso se vařilo i peklo, někdy se i sušilo či udilo. Zpracovávaly se všechny vnitřnosti i krev, která se někdy přimíchávala do kaší, z kostí se dostával morek. Také se vařily vývary, se kterými se dále ve vaření pracovalo. Z masa se také původně vyráběly knedlíky, někdy šišky, smažily se nebo vařily ve vodě. Knedlíky z mouky se objevují v 16. století. Obecně se maso

⁷ Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 45, 57–59, 64, 197.

⁸ Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 51–54.

ale více vyskytovalo u bohatších obyvatel, kteří jen tak pro zábavu jezdili na lov, jiným lidem to bylo zakázáno. V době pústů pak byly z masa oblíbené ryby, protože se na ně nevztahoval zákaz a díky tomu se také rozvíjelo rybníkářství během 15. a 16. století.⁹

Jídelníček dále obsahoval polévky, které jedli na snídani, omelety, svítky, ovoce (jablka, hrušky, třešně, švestky, mirabelky, meruňky, broskve, kdoule, moruše, vinnou révu a fíky), ze zeleniny zejména zelí (které bylo součástí jídelníčku všech vrstev), dále dýně, melouny, ředkev, křen a také třeba kuličky hořčice. Při každém vaření a kombinování ingrediencí zde zmíněných, ale spoustu dalších, které jsme zde nezmínili, využívali koření a různé byliny, které si sami v přírodě natrhali, od kořenů, listů až po květy.¹⁰

Rýže byla oblíbenou dováženou obilninou u bohatších obyvatel během středověku i novověku. Vyráběla se z ní mouka a např. se s ní nahrazovaly jáhly. Další oblíbenou potravinou byly mandle.¹¹

Nápoje

Základem pitného režimu byla samozřejmě voda, od 16. století byly v oblibě také šťávy z ovoce a různých květů. Část pitného režimu nahrazovaly i polévky. Dále se pilo pivo, které již během 14. století vyráběli specializovaní pivovarníci a také víno, které bylo součástí mší a používalo se i k vaření. Medovina se vyráběla v oblastech bohatších na med a oblíbená byla i kořalka, ovocná vína či pálenky. Ve společnosti bylo pití alkoholu velmi oblíbené.¹²

⁹ Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 60, 61, 80, 89.

¹⁰ Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 64, 107, 149, 160.

¹¹ Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 34.

¹² Beranová, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005, s. 118, 119, 128.

6.3 Odívání

Do které vrstvy obyvatel člověk spadal se poznalo většinou na první pohled, a to díky oděvu, ačkoli někteří měšťané měli dostatek peněz na to, aby se oblékali jako šlechticové. Větší móda přichází se 14. stoletím převážně díky Francii, Německu i Itálii, kdy již někteří lidé nemuseli myslet jen na přežití a do popředí se dostává vzhled. Ačkoli ještě nebylo spodní prádlo v takové smyslu jako dnes, již v té době se vrstvy oděvu rozlišovaly na spodní a svrchní, ale spodní prádlo (vrstva) se ujímalo pomalu. Základem oděvu žen byla košile, šaty a plášť (někdy místo pláště choděcí suknice), u mužů košile, suknice či kabátec a plášť (někdy místo pláště choděcí suknice).¹³

Na počátku 14. století se začal měnit střih oděvů. Oblečení se začalo šít tak, aby obepínalo tělo a vyzdvihovalo křivky, někdy bylo velmi krátké, měnily se účesy a muži si nechávali růst vousy. Do módy vešlo být výstřední, spíše ale u mužů. Objevuje se různé šněrování, knoflíky, zdobené rukávy. Oblíbená byla barevnost oblečení. Našli se i lidé, které tato móda velmi pohoršovala. Na venkově k takovým změnám v oblékání nedocházelo, jen u bohatších obyvatel vesnic, kdy chtěli mít sváteční oděv více zdobený.¹⁴

U venkovanů bylo dlouho zvykem nosit tunikovou sukni končící u kolen s dlouhými rukávy a přepásáním v pase. Dítě nemělo speciální oblečení, jako malé mělo košilkou nebo bylo nahé a jak začalo chodit, mělo oděv jako dospělí, jen v menší velikosti. Noční košile je zmíněna až na konci 15. století. V zimě se pro zahřátí nosily kožešiny.¹⁵

Husitské války tehdy pozastavily plynutí módy a tak se nová burgundská móda k nám dostávala se zpožděním půl století, která byla charakteristická výstřihem do V, elegantní linií střihu, vlečkou a až do začátku 16. století byl oblíbený zvýšený pas.¹⁶

¹³ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 857.

¹⁴ Kybalová, Ludmila. *Středověk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 139.

¹⁵ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 860, 864.

¹⁶ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 866, 867.

Suknice u mužů bývala kratší, dlouhou nosili jen kněží a staří a urození lidé. Tu doplňovaly dvě nohavice. Dále měli šněrovací kabátec v různých podobách. S příchodem burgundské módy se z kabátce stala vesta, ke které se daly připnout rukávy. Pak došlo opět k prodlužování kabátce ke kolenům. Vzhled kabátce opět záležel na společenské vrstvě. Pláště a kožichy, ať už u mužů či žen, takovou modernizací neprocházely, jen se zdokonalil střih. Některé pláště byly dlouhé, některé kratší a některé měly i kuklu. Slavnostnějšímu plášti se říkalo šuba.¹⁷

Pokryvek hlavy bylo spoustu zvláště pro muže, od slaměných klobouků, přes čepice, klobouky, až k baretům a turbanům. Svobodné ženy měly nosit věneček a vdané roušku (neboli dnes šátek) různě ovíjenou okolo hlavy. Co se týče obuvi, opět se lišila podle společenské vrstvy. Materiálem byla kůže, dřevo, lýko i látka, na zimu si chudší omotávali zvířecí kůže okolo chodidel. Nejjednodušší obuví byly opánky (sandále), dále byly střevíce a škorňe (vyšší boty). Ve 14. století byly boty převážně do špičky. V 15. století se rozšiřuje nabídka bot, na které se přidělávají knoflíky, přezky a jiné a vytváří se více místa ve špičce boty.¹⁸

Se začátkem raného novověku v 16. století se k nám dostala móda ze Španělska. U dámských šatů se oddělil živůtek od sukne, prodlužovaly se cípy a rukávy, sukne se faldovaly. Móda nepohodlně deformovala tělo, zvláště utaženými korzetami u žen. Faldovaly se i kabátec pro muže, zavedly se tříčtvrteční kalhoty, rozšířila se špička u bot, v módě bylo i krajkové okružní okolo krku. Někdy se oděv skládal i ze čtyř vrstev, z nichž jedna již byla spodní prádlo.¹⁹

V oblibě byly i šperky. V gotice nebylo zlato tak běžné, ale během renesance začalo být dostupnější díky objevení Ameriky. Nejvíce žádané byly prsteny (měly různé symboly), dále náhrdelníky s různými přívěsky, různé přezky a spony, v 16. století pozlacené sítky, korunky a diadémy.²⁰

¹⁷ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 871, 872, 877, 878.

¹⁸ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985, s. 882, 888.

¹⁹ Petráň, Josef. *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Praha: Karolinum, 1997, s. 847.

²⁰ Vondruška, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie 16. století*. Brno: MOBA, 2014, s. 69, 70.

6.4 Zvyky a tradice

Pro člověka žijícím v pozdním středověku a raném novověku byla důležitá cykličnost. Stále se opakující činnosti a události. Lidé neměli hodiny, mohli se tedy spolehnout jen na řízení přírodou. Lidem také z velké části život řídila církev, která jim stanovovala, kdy je svátek, kdy se nepracuje a kdy se také postí. Církevní svátky byly míseny s pohanskými zvyklostmi, jež se některé církev snažila odstranit. Svátky pro lid byly důležité taky proto, že v podstatě neexistoval volný čas a dovolená a lidé během svátků odpočívali. Chystali si dobrá jídla, která jindy nejedli, hezky se oblékali, účastnili se slavností, družili se a mohli si ten čas jen tak užít. Ve středověku bývalo více svátků než pak v novověku. Významnými křesťanskými svátky byly Vánoce, Velikonoce a Letnice. Uvedeme si zde důležité vybrané svátky.

Vánoce

V době adventu začal pro lid půst a klid. Tyto čtyři týdny byly naplněné přípravami na den, kdy se narodil Ježíš Kristus. Lidé zdobili domy i sebe, nosili sváteční oděv. Také si často večer vyprávěli příběhy. Některí lidé se převlékali do kostýmů a chodili do průvodu. Připomínali si různé světce (např. sv. Lucii, sv. Mikuláše). Lidé uklízeli, nachystali sváteční pokrmy a začínali hodovat na Štědrý den večer s první hvězdou. Krájela se jablíčka, pouštěly skořápkové lodičky a také se konala mše. Hodování pokračovalo po Štědrém dni dalších 11 dní. Navzájem si dávaly dary do Nového léta, také se tancovalo. Koledníci chodili až do dne Tří králů.²¹

Masopust

Masopust byla doba před velikonočním půstem od Tří králů do popeleční středy. Byla to doba plná veselí, bohatého hodování a také se konaly zabíjačky. Udilo se, peklo se maso i různé dobroty. Konaly se průvody s maskami, svatby, hrála se hudba a tančilo se. Po Masopustu přicházelo 40 dní půstu, bez tance a hudby až do Velikonoc.²²

Velikonoce

²¹ Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 80, 81.

²² Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 81, 82.

Před Velikonocemi byl půst, který trval 40 dní. Poslední neděle byla květná a po ní začínal týden velikonočních oslav, kdy se připomínalo ukřižování a vzkříšení Ježíše Krista. Na Velikonoce se barvila vejce, šlehalo proutkem a lidé si dávali dary, také se pekly mazance, beránci a hodovalo se.²³

Letnice

Letnice, neboli Svatodušní svátky, se slavily po padesáti dnech od Velikonoc. Po čtyřiceti dnech od Velikonoc se oslavuje Nanebevstoupení Ježíše Krista a po deseti dnech od této události, na Letnice, se oslavuje seslání Ducha svatého na apoštoly. V této době se opět hodovalo a navštěvoval kostel. Během oslav ve městech se pořádaly různé závody ve střelbě a různé zápasy.²⁴

Posvícení

Posvícení byla událost, kdy se slavilo výročí, kdy byl nějaký kostel či chrám posvěcen. Dělo se tak zejména na podzim o nedělích. Kostel byl zasvěcen nějakému svatému a podle kalendáře se tak slavilo výročí. Známé jsou svatováclavská posvícení nebo také svatomartinská. Opět se tancovalo, hodovalo a lidé se bavili, speciálně na sv. Martina se pekla husa.²⁵

²³ Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 82.

²⁴ Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 82.

²⁵ Petráňová, Lydia. *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005, s. 83.

7. VYUŽITÍ TÉMATU V KURIKULU DĚJEPISU A OBČANSKÉ VÝCHOVY

Při aplikaci tématu do kurikula budeme vycházet z Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, který obsahuje celkem devět vzdělávacích oblastí. Naše pozornost se bude ubírat směrem ke vzdělávací oblasti nazvané Člověk a společnost, která zahrnuje dva vzdělávací obory, a to právě Dějepis a Výchovu k občanství. Vzdělávací obor Výchova k občanství je dále dělen na pět tematických okruhů, z nichž každý vymezuje dané učivo a také očekávané výstupy.¹

Výchova k občanství

Prvním tematickým okruhem oboru Výchova k občanství je Člověk ve společnosti. V učivu je zde zahrnuta část „naše obec, region a kraj“, ve které bychom mohli využít kapitolu „Středověké stavby“ a uskutečnit exkurzi např. po městě Olomouci a jejích památkách a zařadit i vybrané památky z této práce. Dále v části „kulturní život“ bychom mohli využít kapitolu „Zvyky ve středověku“ a v učivu kulturních tradic bychom mohli porovnat, jak se svátky slavily tehdy a jak je slavíme dnes, v čem se liší. Také můžeme porovnat týden u lidí dříve, že v neděli chodili do kostela a nepracovali a jak týden u nás probíhá dnes. V části „lidská setkání“ bychom mohli porovnat sociální rozdíly mezi lidmi dnes a v dřívější době, mezi vesničany, měšťany a šlechtou; jak jsme si rovni dnes a jak si lidé byli rovni tehdy, také postavení ženy a muže. Dříve ženy trávily čas doma, staraly se o domácnost a děti a jaké je postavení ženy ve společnosti dnes, že musí zvládat i domácnost i práci, ale někdy se o povinnosti v domácnosti může rozdělit s mužem.

Dějepis

¹ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. 2021. URL: <http://www.nuv.cz/file/4983/>, s. 52.

Dalším vzdělávacím oborem je Dějepis, kde téma bakalářské práce můžeme využít v tematickém okruhu „Křesťanství a středověká Evropa“, který v učivu zahrnuje kulturu středověké společnosti. Můžeme se bavit o tom, jak vypadala města a vesnice, práce, oblečení, společenské rozvržení a také stručně oblékání. Dále se práce dá částečně využít v tematickém okruhu „Objevy a dobývání. Počátky nové doby“. Kapitola „Vymezení sledované doby“ může posloužit k učivu o českém státě v 15.–18. století. Zde můžeme najít jak české krále, tak i moravská markrabata a stručné dění na Moravě.

Toto téma je také využitelné v jednodenním celoškolním projektu, tzv. projektovém dni. Děti se mohou rozdělit do skupinek a zabývat se tím, jak se žilo lidem v pozdním středověku a raném novověku, co jedli, jak se oblékali, jak vypadal jejich den, jejich společnost, a porovnávat s tím dnešním světem a jejich běžným dnem. Zjistit, kdo podle nich měl život jednodušší, zda by chtěli v té době bydlet a jaká jsou pozitiva i negativa současnosti a vybrané doby minulé.

ZÁVĚR

Bakalářská práce se věnuje každodennímu životu člověka žijícího v rozmezí 14. až 16. stol. na území současné Moravy. Vybírá a kompletuje poznatky z rozsáhlého množství odborných zdrojů se zaměřením na využití při přípravách na výuku.

Cílem bylo sepsat stručné základní informace a následně se zamyslet nad aplikací do výuky.

Pro sepsání práce bylo zvoleno rozdělení na celkem sedm kapitol. První kapitola, která je nejrozsáhlejší, uvádí historické skutečnosti, podává ucelený, stručný a praktický přehled o historii studovaného období dané oblasti. Druhá kapitola se věnuje sepsání oblastí archeologických nalezišť a budov určených pro studium v dané bakalářské práci. Následující čtyři kapitoly se již zabývají konkrétními prvky života vymezeného období, a to v členění na *život na hradě, život ve městě, život na venkově a další důležité záležitosti každodennosti*.

Poslední kapitola obsahuje obecný návod na využití tématu ve výuce dějepisu a občanské výchovy. Vzhledem k rozsáhlosti práce bylo v této kapitole rozepsáno obecné zařazení učiva podle RVP. Dále by bylo možné navrhnout konkrétní realizace v předmětu, které v korespondenci se zaměřením práce přenecháváme na čtenáři se zájmem o dané téma také s možností rozšíření práce o další informace např. z oblasti zvyků a tradic či rodinného života.

BIBLIOGRAFIE

Tištěné zdroje

- [1] Augusta, Pavel: *Dějiny středověku a raného novověku: učebnice pro základní školy*. Praha: Práce, 1996.
- [2] Beranová, Magdalena: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005.
- [3] Bistřický, Jan: *Olomouc: průvodce městem a okolím*. Olomouc: Votobia, 1998.
- [4] Čapka, František: *Dějiny Moravy v datech*. Brno: CERM, 2001.
- [5] Durdík, Tomáš: *Encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999.
- [6] Durdík, Tomáš a Pavel Bolina: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001.
- [7] Dvořák, Rudolf: *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, II. Od vymřeni Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306–1526)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1899–1900.
- [8] Dvořák, Rudolf: *Vlastivěda moravská: Dějiny Moravy, III. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526–1648)*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1901.
- [9] Fišer, Zdeněk: *Kroměříž: průvodce městem*. Kroměříž: Muzejní vlastivědná společnost, 1991.
- [10] Hoffmann, František: *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.
- [11] Kneblová, Hana: *Život v českých zemích ve středověku*. Praha: Brána, 20016.

- [12] Kybalová, Ludmila: *Středověk*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- [13] Mezník, Jaroslav: *Lucemburská Morava: 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- [14] Muk, Jan: *ABC kulturních památek Československa*. Praha: Panorama, 1985.
- [15] Nekuda, Vladimír: *Morava ve středověku*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1997.
- [16] Petráň, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (1)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- [17] Petráň, Josef: *Dějiny hmotné kultury I (2)*. Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- [18] Petráň, Josef: *Dějiny hmotné kultury II (2)*. Praha: Karolinum, 1997.
- [19] Petráňová, Lydia: *Průvodce všedním životem ve středověku*. Úvaly: Albra, 2005.
- [20] Tomášek, Martin a kol: *100 zajímavých archeologických lokalit Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 2015.
- [21] Vondruška, Vlastimil: *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007.
- [22] Vondruška, Vlastimil: *Život ve staletích: lexikon historie 16. století*. Brno: MOBA, 2014.
- [23] Vondruška, Vlastimil: *Život ve středověku*. Praha: Albatros, 2007.

Online zdroje

- [24] Národní památkový ústav: *Kostel Povýšení sv. Kříže s kaplí Nejsvětější Trojice [online]*. 2015. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-povyseni-sv-krize-s-kapli-nejsvetejsi-trojice-536642>. [cit. 25. 5. 2021]
- [25] Národní památkový ústav: *Zámek [online]*. 2015. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/zamek-534550>. [cit. 2. 6. 2021]

- [26] *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]*. Praha: MŠMT, 2021. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/4983/>. [cit. 27. 5. 2021].
- [27] Roháčková, Dagmar: *Stará radnice [online]*. Dostupné z: <http://www.muzeum-pv.cz/zhistorie/stararadnice.html>. [cit. 8. 5. 2021].